

Karl Krumbacher

(1856-1909)

Karl Krumbacher nie był twórcą dyscypliny naukowej zwanej bizantynistyką. Niewątpliwie istniała ona już od około trzystu lat, a jej początki wyznaczają takie arcydzieła erudycji, jak *Glossarium at scriptores mediae et infimae Graecitatis* Charles'a Du Fresnesieura Du Cange'a (1610-1688), gdzie obok wyjaśnień leksykalnych obecne są komentarze dotyczące realiów społecznych, czy edycje źródłowe *Corpus Parisinum* (od 1645 r.). Działalność organizacyjna i badawcza uczonego z Bawarii sprawiła wszakże, iż po jego śmierci bizantynistyka stała się nauką dojrzałą: o ustalonych celach, warsztacie, metodologii; mającą własne czasopisma, stojące na straży wysokiego poziomu publikacji i organizujące życie naukowe. Okoliczności były do pewnego stopnia analogiczne z dziejami filologii klasycznej. Tam także uczeni od stuleci wydawali i komentowali teksty antyczne (np. edycja dzieł Platona Henri Estienne'a [Stephanusa] z 1578 r.: zastosowana paginacja obowiązuje do dziś), ale to niewielka książeczka Friedricha Augusta Wolfa (1759-1824) pt. *Prolegomena ad Homerum* (1795), wprowadziła w tej nauce nową epokę. Postawione pytania, sposób argumentacji, warsztat metodologiczny i wreszcie uzyskana odpowiedź, ogromnie podniosły poziom badawczy. Nastąpiła sytuacja, w której powrót do sposobu pisania sprzed zaledwie kilku lat był już niemożliwy. W bizantynistyce ta przełomowa chwila miała miejsce blisko sto lat później.

Przedstawiona biografia naukowa ma charakter skrótowy; niemożliwym jest pełne opracowanie przebogatego dorobku uczonego, który opublikował blisko 150 prac, w większości do dziś aktualnych, zapoczątkowanych recenzją książki Karla Foya, *Lautsystem der griechischen Vulgärsprache* z roku 1880¹.

Karl Krumbacher urodził się 23 września 1856 r. w Unterkürnach (gmina Wiggensbach, Bawaria), blisko 15 km na zachód od miasta Kempten, do którego jego rodzina przeprowadziła się w 1862 r. Po skończeniu tamtejszego gimnazjum studiował filologię klasyczną oraz indoeuropeistykę (w krajach niemieckojęzycznych znana jako *Indogermanistik*) w Monachium i Lipsku. Jak wielu bizantynistów swoją drogę naukową rozpoczął dysertacją z obszaru filologii klasycznej nt. Pseudo-Dositheosa (1883). Zaledwie rok później potwierdził swoje kompetencje habilitacją *Beiträge zur Geschichte der griechischen Sprache* (Weimar 1884). Jest to zbiór trzech studiów, poświęconych ewolucji semantyczno-morfologicznej słów nowogreckich². Poprzedza

¹ K. Krumbacher, rec. w: Bayerische Blätter für das Gymnasial-Schulwesen 16, 1880, s. 366 nn.

² Tytuły studiów: ἀκμῆν - ἀκόμα, *Zur Geschichte des Griechischen Accenten*, γύνη, γυνήε etc. ujawniają ascetyczny, skondensowany styl, w którym na niewielu stronach przeprowadził skrupulatną

je obszerny wstęp metodologiczny, podsumowujący stan badań nad językiem nowogreckim, zakończony swoistym „manifestem” zainteresowań uczonego: „entwicklung des griechischen vom frühesten mittelalter bis auf den heutigen tag”³. A zatem nie tylko zagadnienia literaturoznawcze, dzięki którym przeszedł do historii humanistyki, ale przede wszystkim językoznawcze: historia języka greckiego od wczesnego średniowiecza (choć nie da się tu uniknąć i dialektów wcześniejszych) po czasy współczesne⁴. Krumbacher rozumiał bowiem mówiony dialekt współczesny jako ostateczny wynik ewolucji, równie wartościowy jak formy z dawno minionych czasów. To wówczas nie było oczywiste: wielu uczonych filologów spoglądało na *dimotiki* z lekceważeniem, śniąc o odnowie w dziewiętnastowiecznej Grecji dialektu Tukidydesa (tak np. Adamantios Korais). Kiedy później, już w ramach Bawarskiej Akademii Nauk (*Bayerische Akademie der Wissenschaften*, dalej: BAW), Krumbacher wygłosił okolicznościowy wykład 15 listopada 1902 r., opublikowany w następnym roku, pt. *Das Problem der neugriechischen Schriftsprache*, został ostro skrytykowany przez greckich zwolenników klasycyzmu *katharevousy*⁵. To w tej rozprawie pada po raz pierwszy termin *diglossia*, ilustrujący językowy fenomen do dziś żywy w Grecji⁶. Trzeba przy tym podkreślić, że został on przejęty także przez językoznawców, badających sytuacje językowe w innych czasach i rejonach świata. Pierwszy uczynił to C. A. Ferguson⁷, którego artykuł *Diglossia* z 1959 r. wciąż jest dla badaczy lekturą obowiązkową.

analizę o wąskim spektrum problemu (por. też notę: K. Krumbacher, Zur Bedeutungsgeschichte des Wortes τραγούδι, BZ 11, 1902, s. 523). Wydane także w: K. Krumbacher, Beiträge zur Geschichte der griechischen Sprache, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 27, 1885, s. 481-545. Ówczesnym redaktorem tego zasłużonego czasopisma był Ernst Kuhn (1846-1920; stąd nieoficjalnie mówiono skrótem: „KZ”, Kuhns Zeitschrift), znany językoznawca oraz indolog. Dla bizantystyki istotne jest jego studium o genezie motywów powieści *Barlaam i Joasaph* (1893).

³ K. Krumbacher, Beiträge zur Geschichte, s. 496, pisownia oryginalna.

⁴ W tym szacunku dla ciągłości ducha greckiego bliski był mu Gyula Moravcsik, który propagował ideę *hellenologii*: wspólnoty wszystkich dziedzin humanistyki związanych z Grecją. Naturalnie nie mógł Krumbacher znać tzw. dialektu mykeńskiego, gdyż mimo trwających już wówczas intensywnych badań archeologicznych pismo linearne B odczytano dopiero w latach 1952-1953 (M. Ventris, J. Chadwick).

⁵ Sam Krumbacher pisał do Alberta Ehrharda w 1904 r.: „Durch mein Buch über das Problem der neugriechischen Schriftsprache ist eine wilde Hetzjagd gegen mich entfesselt worden, die seit fast einem Jahre andauert. Ich wäre wohl meines Lebens nicht sicher, wenn ich jetzt in Hellas reisen wollte”. Taki atak przeprowadził, znakomity skądinąd filolog, G. Chatzidakis, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης Ἑλληνικῆς ὑπὸ K. Krumbacher καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν. Ateny 1905. Zob. więcej: F. Tinnefeld, Karl Krumbacher und der Streit um die neugriechische Sprache, *Antichna drevnost’ i srednie veka* 33, 2002, s. 294-315. Bronił Krumbachera w życzliwej recenzji patrysta i teolog Martin Jugie, rec. w: *Échos d’Orient* 6, 1903, s. 242.

⁶ O dyskusji ówczesnej zob. D. Sotiropoulos, Diglossia and the National Language Question in Modern Greece, *Linguistics* 19, 1977, s. 5-31; P. Mackridge, „Sie sprechen wie ein Buch”: G. N. Hatzidakis (1848-1941) and the defence of Greek diglossia, *Cambridge Papers in Modern Greek* 12, 2004, s. 69-87.

⁷ C. A. Ferguson, Diglossia, *Word* 15, 1959, s. 325-340. Interesujące, że ostatnio na Krumbachera powołała się Ana Deumert, przedstawiając sytuację afrikaans w RPA, por. A. Deumert, Language Variation and Standardization at the Cape (1888-1922), *Journal of Germanic Linguistics* 13, 2001, z. 4, s. 301-352, zwł. s. 342. Używając współczesnej terminologii, można powiedzieć, że Krumbacher mimowolnie stał się jednym z patronów socjolingwistyki.

Od października 1884 do maja 1885 r. Krumbacher podróżował po Grecji i Turcji. Było to możliwe dzięki rządowemu stypendium, ufundowanemu jeszcze przez króla Ludwika I, zakochanego w kulturze helleńskiej. Podróż ta była znacząca zarówno ze względu na pogłębienie znajomości języka nowogreckiego, jak i dlatego, że pozwoliła na wstępną orientację w rękopiśmiennych zasobach bibliotek w tamtym regionie⁸. Po powrocie Krumbacher, jako że był już po habilitacji, zrezygnował z dotychczasowej pracy nauczyciela w Ludwigsgymnasium i rozpoczął wykłady na uniwersytecie w Monachium. Jednak dopiero w 1898 r. utworzono dlań samodzielne seminarium średnio- i nowogreckie.

Na posiedzeniu BAW 5 lipca 1890 r. filolog klasyczny Wilhelm Christ (1831-1906)⁹ zaproponował przyjęcie do Akademii Karla Krumbachera ze względu na jego zasługi dla językoznawstwa i historii literatury greckiej. W głosowaniu 19 lipca, stosunkiem głosów 33 do 3, Krumbacher został członkiem BAW. Była to ze wszech miar decyzja słuszna. Struktury organizacyjne i finansowe Akademii pomogły uczonemu założyć i rozwinąć „Byzantinische Zeitschrift” w 1892 r.¹⁰, sfinansować podróże w poszukiwaniu rękopisów i w nawiązaniu relacji z innymi ośrodkami naukowymi w Europie¹¹. Stąd wielu uczonych mogło nazywać się później jego uczniami¹². Doprowadził do tego, że do BAW na członków-korespondentów przyjęto najwybitniejszych humanistów kontynentu: Heinricha Gelzera z Jeny, Josefa Konstantina Jirečka z Wiednia, Henri Omonta z Paryża, Gustawa Schlumbergera z Paryża,

⁸ K. Krumbacher, *Griechische Reise. Blätter aus dem Tagebuche einer Reise in Griechenland und in der Türkei*, Berlin 1890.

⁹ Znany miłośnikom literatury bizantyńskiej z wydanej wraz z M. Paraniksem, *Anthologia Graeca carminum christianorum*, Lipsiae 1871.

¹⁰ Wybitny językoznawca z Grazu, Gustav Meyer, napisał: „durch die Begründung seiner Zeitschrift Deutschland zum Mittelpunkt der byzantinischen Studien gemacht”, G. Meyer, w artykule *Mündigkeitserklärung der byzantinischen Studien von Seiten der classischen Philologie*, „Allgemeine Zeitung” z 19.12.1890, s. 6. Podobna laudacja znalazła się w numerze z 11.02.1893, pt. *Krumbachers Byzantinische Zeitschrift*. Koncepcja wewnętrzna BZ: Abt. I: kilka artykułów, Abt. II: obszerne recenzje, Abt. III: szczegółowa bibliografia tematyczna sporządzana przez przedstawicieli krajowych, którą proponował Krumbacher, nie została zmieniona do dziś, mimo zmian wydawcy i redaktorów naczelnych.

¹¹ Jako przedstawiciel BAW uczestniczył Krumbacher w Kongresach Orientalistycznych w Genewie w 1894 r., w ramach sekcji grecko-bizantyńskiej, w Paryżu w 1897 r., w ramach sekcji „Grecja w związkach ze Wschodem od starożytności do współczesności” (należy przy tym zauważyć, iż dominowało „na wpółorientalne Bizancjum”), Rzymie w 1899 r., Hamburgu w 1902 r., Algierze w 1905 r., Kopenhadze w 1908 r. oraz w Międzynarodowym Kongresie Historycznym w Rzymie w 1902. Był też zapraszany gościnnie na posiedzenia sekcji Orientalistycznej BAW, np. *Orientalisten-Versammlung in München*. *Protokollarischer Bericht über die Sitzungen derselben am 21. und 22. Mai 1891*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 45, 1891, s. XI-XII.

¹² Zaliczali się do nich m.in. wybitni mediewiści włoscy: Silvio Giuseppe Mercati, czy serbscy: Stanoje Stanojević, Vladimir Ćorović, Nikola Radojčić, Filaret Granić. Dragutin Anastasijević napisał u Krumbachera dysertację pt. *Die paränetischen Alphabete der byzantinischen Literatur* (1905), zaś Božidar Prokić dysertację pt. *Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes* (1906). Ta ostatnia jest wciąż aktualna w badaniach nad twórczością Jana Skylitzesa i powszechnie cytowana (np. w ostatniej edycji krytycznej J. Thurna). O początkach serbskiej bizantynistyki zob. S. Pirivatrić, *A Case Study on the Emergence of Byzantine Studies*, w: *The Byzantine world*, red. P. Stephenson, London-New York 2012, s. 481-490.

Spyridona Lamprosa z Aten, Tadeusza Zielińskiego wówczas z Sankt Petersburga, później z Warszawy. W 1898 r. Krumbacher rozpoczął wydawanie nowej serii, mającej stanowić rozszerzenie „Byzantinische Zeitschrift”. Nosi ona tytuł „Byzantisches Archiv” i są w niej publikowane większe rozprawy, zwykle dysertacje doktorskie¹³. Dopiero w ostatnim dziesięcioleciu zrezygnowano z tej formuły. Uczony planował także wydawanie przez międzynarodowy zespół źródeł dokumentowych, pod roboczym tytułem *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*. Jego przedwczesna śmierć uniemożliwiła realizację projektu. Tom przygotowany, liczący blisko 300 stron, wydano w 1903 r. Zawiera on wstępne założenia metodologiczne (s. 3-11, Jireček-Krumbacher), a następnie szczegółowy „Register” rękopisów (Paul Marc), sporządzony według naczelnej zasady: geograficznego pochodzenia osoby/instytucji (np. monasteru), dla której wystawiono dokument. Jeśli to było możliwe, dodano także bibliografię kodeksu. Mimo kolejnych spotkań zespołu (w 1910 r. w Rzymie, a w 1913 r. w Petersburgu) oraz wydrukowania w tomach sprawozdawczych próbnych fragmentów źródłowych, nie udało się sfinalizować prac¹⁴.

12 grudnia 1909 r. w drodze na uniwersytet Krumbacher dostał ataku apopleksji i zmarł tego samego dnia. On sam, jak i otoczenie, byli świadomi, iż ma słabe zdrowie (częsta przewlekła grypa i kaszel), dodatkowo zniszczone ciężką pracą nauczyciela, wielogodzinną codzienną lekturą (zniszczenie wzroku) oraz sprawami organizacyjnymi. Niemniej nagła śmierć była szokiem dla niemieckiego i europejskiego środowiska bizantynologów. Wszelkie materiały rękopiśmienne oraz sprawy organizacyjne przejął czasowo Paul Maas, zaś seminarium August Heisenberg: obaj uczniowie Krumbachera z Monachium.

Praca organizacyjna nie wpłynęła negatywnie na osiągnięcia badawcze. Podczas posiedzeń naukowych Karl Krumbacher wygłaszał odczyty, publikowane następnie w „Sitzungsberichte BAW”: wśród nich są prace językoznawcze (np. *Ein irrationaler Spirant im Griechischen*, 1886, s. 359-444¹⁵), ale także poświęcone konkretnym utworom (*Das mittelgriechische Fischbuch*, 1903, s. 345-380¹⁶; *Eine neue Handschrift des Digenis Akritas*, 1904¹⁷; *Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring*, 1906), pi-

¹³ Pierwszą opublikowaną rozprawą była, wciąż aktualna, dysertacja ucznia Krumbachera, Karla Gustava Dietericha, pt. *Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache von der hellenistischen Zeit bis zum X. Jahrhundert* (Byzantisches Archiv 1, 1898). We wstępie (s. XII) Dieterich podkreśla, że przełomowym osiągnięciem Krumbachera było docenienie ciągłości języka greckiego. Współpraca pomiędzy filologią klasyczną, bizantynistyką i właśnie rodzącą się filologią nowogrecką może przynieść nowe, przełomowe rezultaty badawcze, albowiem poszerza się perspektywa.

¹⁴ Paul Marc (1877-1949): pisze o nim A. Müller, *Vom Verschwinden einer unbekannten Grösse. Der Byzantinist Paul Marc*, w: *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik*, Wien 2004, s. 308-314. Tam też więcej informacji o niemożności realizacji projektu *Corpus* po 1909 r. W 1924 r. pierwszy tom zbioru regestów opublikował Franz Dölger, ale było to opracowanie indywidualne, a nie międzynarodowe, a także odmienne kompozycyjnie od modelu Krumbachera, Jirečeka, Marca.

¹⁵ Praca z zakresu fonetyki historycznej dotycząca zagadnienia zaniku/zmiany interwokalicznej gammy. Trudność w zrozumieniu tego procesu wyraził Krumbacher tytułowym „irrationaler”.

¹⁶ Jest to napisana w XIV w. dobrodusznia satyra na dwór cesarski, w której makrela zostaje oskarżona o spisek przeciwko cesarzowi.

¹⁷ Czytelnik polski ma do dyspozycji tłumaczenie i opracowanie eposu pióra Małgorzaty Borowskiej, *Digenis Akritas. Opowieść z kresów bizantyńskich*, Warszawa 1998.

sarzom (*Michael Glykas*, 1894; *Ein Dythyrambos auf den Chronisten Theophanes*, 1896; *Kasia*, 1897, s. 305-370¹⁸) bądź tradycji ludowej, przekazanej przez literaturę (*Mittelgriechische Sprichtwörter*, 1892, reprint: Hildesheim 1969¹⁹; *Studien zu den Legenden des hl. Theodosios*, 1892; publikacja rękopisu zawierającego *Aesopica: Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter*, 1900, s. 399-465²⁰). W publikacji *Κτήτωρ. Ein lexikographischer Versuch* przedstawił Krumbacher pole semantyczne słowa desygnującego fundatora tekstu bądź kodeksu, koncentrując się na kontekście społecznym²¹. Do szczególnie ważnych rozpraw należą *Miszellen zu Romanos*²². Pod tym skromnym tytułem, nawiązującym do twórczości wczesnobizantyńskiego hymnografa Romana Melodosa, kryje się próba systematyki zasad edytorstwa tekstów bizantyńskich. W przypadku bowiem literatury średnio- i późnobizantyńskiej, a w szczególności hagiografii, sytuacja metodologiczna jest odmienna od tradycji klasycznej. Podczas procesu transmisji utworu bardzo często dochodziło do wzbogacenia go o nowe motywy, epizody; różnicowaniu ulegała gramatyka i ortografia. Nie zawsze można zatem mówić o poszukiwaniu archetypu, jak w przypadku utworów klasycznych. *Quot codices, tot recensione*s²³. Krumbacher przygotowywał wydanie krytyczne całości twórczości Melodosa, lecz uniemożliwiła je przedwczesna śmierć. Jego prace kontynuował Paul Maas²⁴, ale dopiero Johannes Koder z Wiednia wydał wzorcową edycję krytyczną.

¹⁸ Artykuł Krumbachera o Kasji, stanowiący początek ustalania jej dziedzictwa, był impulsem do pierwszych naukowych rozpraw na temat muzyki bizantyńskiej: H. J. W. Tillyard, *A Musical Study of the Hymns of Cassia*, BZ 20, 1911, s. 420-485. Edycja twórczości poetki pióra Krumbachera częściowo zdezaktualizowała się, albowiem korzystał on z trzech rękopisów; tymczasem odnaleziono jej utwory w trzech innych, zob. I. Rochow, *Studien zu der Person, den Werken und dem Nachleben der Dichterin Kassia*, Berlin 1967.

¹⁹ Do tej pracy Gustav Meyer przedstawił swoje uwagi w BZ 3, 1894, s. 396-408. Przeszło sto dwadzieścia punktów nie ma wszakże charakteru recenzyjnego, lecz jest rozszerzeniem materiału leksykalnego.

²⁰ Obecnie najpełniejszym wydaniem jest B. E. Perry, *Aesopica I*, Urbana 1952.

²¹ K. Krumbacher, *Κτήτωρ. Ein lexikographischer Versuch*, *Indogermanische Forschungen* 25, 1909, s. 393-422. Artykuł ten pozostaje nadal najbardziej dogłębnym studium pojęcia. Autor analizuje kilkadziesiąt przykładów formuł dedykacyjnych i własnościowych, zachowanych w kodeksach.

²² Tenże, *Miszellen zu Romanos*, München 1907, s. 71-78; 122-135. Jest to podsumowanie wcześniejszych studiów nad tym poetą, publikowanych w „Sitzungsberichte BAW”. Por. tenże, *Studien zu Romanos*, *Sitzungsberichte BAW*, 1898, z. 2, s. 69-269; tenże, *Umarbeitungen bei Romanos*, *Sitzungsberichte BAW*, 1899, s. 1-156; tenże, *Romanos und Kyriakos* (tzn. Jan Geometres), München 1901; tenże, *Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie*, München 1904; wyd. 1: *Sitzungsberichte BAW*, 1903, z. 4, s. 551-691. Badania nad akrostychem kontynuował W. Weyh, *Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung*, BZ 17, 1908, s. 1-69. Pisze on o Krumbacherze (s. 5): „Ihm verdanke ich die Anregung zu dieser Arbeit”.

²³ O tym, że jest to kwestia nadal aktualna, świadczą pełne rozterki słowa Grigoriosa Papagiannisa w jego najnowszym komentarzu do dwunastowiecznej poezji Teodora Prodroma: „Respekt gegenüber dem Überlieferten oder Bereitschaft zur Korrektur?”, por. G. Papagiannis, *Philoprodromica*, Wien 2012, s. 13 oraz zwłaszcza „Schlußwort”, s. 217.

²⁴ Niezwykle zasłużony na polu zagadnień metryki. Jego artykuły, pisane hermetycznym, skrótowym stylem Mistrza, nadal obowiązują każdego bizantynistę-filologa: P. Maas, *Kontakion*, BZ 19, 1910, s. 285-306; tenże, *Metrische Akklamationen der Byzantiner*, BZ 21, 1912, s. 28-51; tenże, *Die Chronologie der*

Spośród studiów nowogreckich warto przypomnieć edycje z kręgu *Metabyzantina*. Tym terminem określa się utwory powstałe już po roku 1453, ale w swojej formie (np. dialekt „wysoki”, nawiązania gatunkowe) bądź przesłaniu nawiązujące do spuścizny Konstantynopola. Można zaryzykować stwierdzenie, że definitywny kres temu zjawisku przyniosła dopiero walka o niepodległość na przełomie XVIII/XIX w. i odmienna koncepcja przyszłego państwa. Krumbacher wydał m.in. dwa ciekawe utwory. Pierwszy z nich to dialog czterech patriarchów Wschodu, rozpaczających po upadku Miasta. Zachował się w dwóch wersjach z przełomu XVI/XVII w.²⁵ Drugi ma lżejszą naturę: to satyryczny zbiór portretów kobiecych, słynnych z Biblii (np. Ewa) i mitu (np. Medea). Krumbacher odkrył rękopis w Rzymie i wydając go, zasugerował rok 1516 jako *terminus post quem*²⁶. Obecnie uważa się, że był on znany jeszcze w ostatnich dziesięcioleciach wieku XV i porównuje się go ze swawolnymi opowiastkami Pietra Aretino.

Duży rozgłos uzyskała opinia Krumachera na temat pochodzenia arabskiego słowa „šifr” (stąd „cyfra”) jako zapożyczenia z greckiego „ψηφοφορία”. Została ona wyrażona dwukrotnie, najpierw w zbiorze *Études de philologie néo-grecque*, pod red. Ioannisa Psicharisa²⁷, a następnie w artykule *Zu den griechischen Elementen im Arabischen und Türkischen*²⁸. Kiedy opinię tą powtórzył, kierując się autorytetem, Karl Vollers w dwuczęściowej rozprawie *Beiträge zur Kenntnis der lebenden arabischen Sprache in Ägypten*²⁹, stała się znana środowisku orientalistów i arabistów. W następnych latach powstało wiele prac krytycznych pokazujących w sposób jednoznaczny, iż teza Krumbachera była błędna³⁰. Niemniej dyskusja ta pokazała, że nawet błędne początkowo hipotezy, jeśli reprezentują odpowiednio wysoki poziom, są korzyścią dla nauki, gdyż trud ich weryfikacji przynosi dobrze uargumentowane wnioski. Jeden z najwybitniejszych bizantynistów polskich, Jan Sajdak (1882-1967), przedstawiając stan badań nad hymnografią bizantyńską, tak wyraził wyjątkowość uczonego z Monachium: „...subtiliore denique ratione ac disciplina ad histo-

Hymnen des Romanos, BZ 15, 1906, s. 1-44: w tym artykule ostatecznie ustalono czas życia Romana na pierwszą połowę VI w.; Krumbacher nie był w tej sprawie jednoznaczny (czasy Anastasiosa II?).

²⁵ K. Krumbacher, Ein dialogischer Threnos auf den Fall von Konstantinopel, Sitzungsberichte BAW, 1901, s. 329-361.

²⁶ Tenze, Ein vulgärgriechischer Weiberspiegel, Sitzungsberichte BAW, 1905, s. 335-433.

²⁷ Tenze, Woher stammt das Wort Ziffer (chiffre)?, w: *Études de philologie néo-grecque*, red. I. Psicharis, Paris 1892, s. 346-356.

²⁸ Tenze, Zu den griechischen Elementen im Arabischen und Türkischen, BZ 2, 1893, s. 299-308. Ten problem obejmuje jedynie strony 299-303; natomiast na stronach 303-308 znajdują się krótkie komentarze odnośnie do innych 12 słów.

²⁹ K. Vollers, Beiträge zur Kenntnis der lebenden arabischen Sprache in Ägypten, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 50, 1896, s. 291-326; 607-657, zwł. s. 622.

³⁰ Np. A. Fischer zebrał materiał źródłowy potwierdzający funkcjonowanie tego terminu w tekstach arabskich, jeszcze w czasach przedislamskich, zob. A. Fischer, Zu Berichtigung einer Etymologie K. Vollers', Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 57, 1903, s. 783-793. Trzeba też podkreślić zmianę semantyczną: pierwotnie „šifr” to „pustka”, „brak czegoś”, pochodne od „šūnya”, „zero”, zob. H. Suter, Berichtigung einer Etymologie K. Vollers', tamże, s. 576. Współczesna leksykografia grecka nie wypowiada się już na ten temat.

raie fide[m] ac philologiae vergente talia prosecuti sunt Carolus Krumbacher eiusque alumni...³¹

W 1891 r. ukazało się *opus magnum* Krumbachera *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, pierwsza synteza tej problematyki, której drugie, poprawione i uzupełnione wydanie z 1897 r. (Albert Ehrhard napisał część o literaturze teologicznej, a Heinrich Gelzer zarys historyczny), stało się punktem odniesienia dla badaczy literatury greckiego średniowiecza na najbliższe 80 lat³². Publikacja była ukoronowaniem wieloletnich studiów, prezentowanych także w postaci wykładów uniwersyteckich³³. Wywarła ogromny wpływ na konceptualizację „literatury bizantyńskiej”, a zwłaszcza na zdefiniowanie jej ram czasowych. Jeśli bowiem data końcowa nie nastęrcza trudności: 1453 r., to początkowa budzi kontrowersje i w dużej mierze zależy od osobistej wizji uczonego. Propozycje wahają się tutaj od pierwszych dziesięcioleci IV w. (symbolicznie wybrane wydarzenie z czasów panowania Konstantyna Wielkiego) po wiek VII (panowanie Herakliusza, Mahomet itp.). Każda z nich ma swoje racje, a uzasadnione wątpliwości metodologiczne musi także budzić fakt wyznaczania datacji dla życia literackiego za pomocą faktografii politycznej. Krumbacher był pierwszym uczonym, który w sposób jednoznaczny wyraził te obiekcje. Uczynił to we wstępie do drugiego wydania *Geschichte* (s. 14): „Die Zeit vom 4.-7. Jahrhundert ist vielmehr eine Übergangsperiode, in welcher sich die alten und neuen Elemente noch vielfach streiten, mischen oder auch unvermittelt nebeneinander hergehen”.

Niemniej autor rozpoczął swoją syntezę od czasów Justyniana (527-565). Przyczyna była prozaiczna: zobligowała go do tego struktura *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*. Ostatni bowiem tom poświęcony literaturze (8.4) kończył się właśnie na panowaniu tego cesarza: *Die römische Literatur von Constantin bis zum Gesetzgebungswerk Justinians* (M. Schanz, C. Hosius, G. Krüger). Tak oto praktyczne rozwiązanie zostało uznane za kanoniczne, albowiem do dziś przestrzega tej konwencji znakomita większość opracowań.

Nawet obecnie, mimo że istnieją nowsze syntezy Herberta Hungera i Hansa-Georga Becka, wielu uczonych czuje się w obowiązku wspomnieć opinię Krumbachera odnośnie do jakiegoś utworu bądź autora, nawet jeśli się z nią nie zgadza³⁴. Postępowanie

³¹ J. Sajdak, *Ioannis Kyriotis Geometrae Hymni in ss. Deiparam*, Posnaniae 1931, s. 44. Innymi słowy, bizantynistyka nie jest ani samą filologią, ani historią, lecz harmonijną syntezą obydwu. Ten ideał bizantynisty – zdaniem Sajdaka – reprezentował właśnie Krumbacher, który ewolucję języka greckiego i jego literatury spostrzegał zawsze w kontekście realiów społecznych. W innym miejscu podkreśla Jan Sajdak dokonania organizacyjne Krumbachera: „Wielki uczoney i ruchliwy a śmiały organizator pchnął studia bizantyńskie na nowe tory.”, J. Sajdak, *Bizantynistyka. Źródła i zarys studiów*, Prace Komisji Filologicznej PTPN 5, 1933, s. 329-347, tu: s. 333.

³² Na język nowogrecki przełożył ją w 1897-1900 r. Georgios Soteriadis (1852-1941), znany wówczas archeolog, historyk i tłumacz.

³³ Np. w semestrze zimowym 1886/1887 prowadził wykład pt. *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zur Eroberung Konstantinopels 1453*, zaś w obu semestrach 1885/1886 wykłady poświęcone „literaturze ludowej”: m.in. *Syntipasowi* czy poezji rodyjskiej.

³⁴ Np. Pauline Allen w recenzji edycji homilii cesarza Leona VI autorstwa Theodory Antonopoulou z 1997 r. z ubolewaniem stwierdza, że niepochlebna opinia Krumbachera na temat literackiego talentu ce-

takie potwierdza kanoniczność *Geschichte*, ale zarazem stawia ją w sytuacji formalnej, by nie powiedzieć sztucznej, *captatio benevolentiae*³⁵.

Na seminarium Krumbachera zrodził się zamiar Johanna Aufhausera skolacjonowania fragmentów hagiograficznych św. Jerzego. Niestety, praca została opublikowana już po śmierci Mistrza: *Das Drachenwunder des heiligen Georg*³⁶. Jest to właściwie postscriptum wielkiej monografii Krumbachera *Der hl. Georg in der griechischen Überlieferung*, poświęcone wybranemu, a budzącemu zarazem najwięcej kontrowersji, wątkowi z wielobarwnej tradycji. Ta ostatnia ukazała się pośmiertnie (1911), natomiast Aufhauser otrzymał wcześniej dostęp do rękopisu.

Karl Krumacher już za życia stał się jedną z wiodących osobowości świata nauk klasycznych. Późniejszym dowodem tego szacunku było umieszczenie jego portretu na ostatnim miejscu w albumie Alfreda Gudemana *Imagines Philologorum. 160 Bildnisse aus der Zeit von der Renaissance bis zur Gegenwart*³⁷.

Tym bardziej zaskakującym pozostaje fakt, iż do dnia dzisiejszego nie wydano reprintów dzieł wybitnego grezysty, zarówno jako publikacji samodzielnych (zwłaszcza, że wiele artykułów liczy około 100 stron), jak i w tomie zbiorowym³⁸. W ogóle nie została też opracowana obszerna korespondencja naukowa, obecnie znajdująca się w archiwum BAW.

Anna Kotłowska

sarza zahamowała badania nad jego twórczością, por. P. Allen, rec. w: *Journal of Theological Studies* 50, 1999, s. 790-792.

³⁵ Czasami cytaty z Krumbachera pojawiają się też w pracach historyków innych literatur niż grecka, np. w pewnym komentarzu do Chaucera służy jako *tertium comparationis*: H. J. Epstein, *The Identity of Chaucer's 'Lollius'*, *Modern Language Quarterly* 3, 1942, z. 3, s. 391-400.

³⁶ J. Aufhauser, *Das Drachenwunder des heiligen Georg*, Leipzig 1911 [*Byzantinisches Archiv*, 5].

³⁷ A. Gudeman, *Imagines Philologorum. 160 Bildnisse aus der Zeit von der Renaissance bis zur Gegenwart*, Leipzig-Berlin 1911, s. 40, fot. F. Müllera przekazana przez ucznia Krumbachera, Paula Marca.

³⁸ Tak, jak to zrobiono chociażby w przypadku wybitnego znawcy języka greckiego Cornelisa J. Ruijgha (zm. 2004), wydając dziesiątki jego mniejszych pism jako dwutomowe, liczące blisko 2 tys. stron, *Scripta minora ad linguam Graecam pertinentia*, Amsterdam 1991-1996.